

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ

ਨਿਰਵੈਰ ਸਿੰਘ 'ਮੱਲੀ'

ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਐਸ.ਡੀ.ਕਾਲਜ, ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਸੁੱਖ ਉਸਾਰੇ ਹਨ। ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੇ ਵਰਣਯੋਗ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਸਾਧਨ-ਸੰਪੰਨ ਮਨੁੱਖ ਸੁੱਖ-ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਦਕਾ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੰਪਨਤਾ ਆਈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਤਕ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਗੁਆਚਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸੰਜਮਤਾ, ਆਪਸੀ-ਸਾਂਝ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਸਵਾਰਥੀ ਅਤੇ ਸਵੈਹਿਤੀ ਸੋਚ ਕਾਰਨ ਨਫ਼ਰਤ, ਈਰਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਸੁੱਖ ਉਸਾਰੇ ਹਨ। ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੇ ਵਰਣਯੋਗ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ, ਸਾਧਨ-ਸੰਪੰਨ ਮਨੁੱਖ ਸੁੱਖ-ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਦਕਾ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੰਪਨਤਾ ਆਈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਰਫ਼ਤਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਤਕ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਗੁਆਚਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸੰਜਮਤਾ, ਆਪਸੀ-ਸਾਂਝ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਸਵਾਰਥੀ ਅਤੇ ਸਵੈਹਿਤੀ ਸੋਚ ਕਾਰਨ ਨਫ਼ਰਤ ਈਰਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੋਭੀ ਕਲਚਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜੀਵਨ-ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਖੰਡਿਤ ਅਤੇ ਵੰਡੂ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਮੂਲ-ਮਾਨਵੀ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਇਹ ਤਨਾਵਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਉਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦਾ ਇਹ ਦੌਰ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਰੂ-

ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਮਾਨਸਿਕ ਵੰਡਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਪੱਖਪਾਤ, ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਕਤੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਵੇਰਵਾ ਇਸਦੇ ਝਰੋਖੇ ਵਿਚ ਅਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਦਿਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਤਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸੋਮਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਸਕਾਰ, ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਨਿੱਘ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਲੋਭੀ, ਤਿੜਕੀ, ਭਟਕੀ, ਖੰਡਿਤ ਅਤੇ ਸਵੈਹਿਤੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਦਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਵਿਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੋਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਭ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਚਰਿਤਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਇੰਜ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ -

“ਸੱਚੇ ਉਹੈ ਨਭਿ ਕੋ, ਉਪਰਿ ਸੱਚ ਆਚਾਰ॥”

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਰਨ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸੁਧਤਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦਾ ਭੇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਵੀ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜੀ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਹੈ।

ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਸਾਦਗੀ, ਸੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਸੁਭ ਕਰਮ, ਸੁਭ ਬੋਲ, ਸੁਭ ਵਿਹਾਰ, ਸੁਭ ਕਿਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸੁਭ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਸਰਵ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਮਾਨਤਾ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ।

“ਹਉ ਅਪਰਾਧੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਹਉ ਬੇਮੁੱਖ ਬੰਦਾ॥

ਚਾਰ ਯਾਰ ਜੁਆਰ ਹਉ ਹਰ ਘਰ ਜੇਹੰਦਾ।

ਨਿੰਦਕ ਦੁਸ਼ਟ ਹਰਾਮਖੋਰ, ਫਗਦੇਸ ਫਰੀਦਾ॥

ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਮਦ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਕਰੰਦਾ।”

ਬਾਣੀ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮਨ ਵਿਚਲੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰਖ ਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਆਚਰਨਕ-ਸੁਧਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ “ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮਨਾਲ” ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੋ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਬਾਹਰਲੀ ਧਰਤੀ ਭਾਵ ਸਮਾਜਕ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਦਰਲੀ ਧਰਤੀ ਰੂਪੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸਦਗੁਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

“ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸਤੁ ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ

ਏਹੁ ਜਨੇਉ ਜੀਅ ਦਾ ਹਈ ਤ ਪਾਡੇ ਘਤੁ”

ਦਇਆ, ਸੰਤੋਖ, ਜਤਿ-ਸਤਿ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਦਇਆ, ਸਬਰ, ਸ਼ੁਕਰ, ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, “ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ” ਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਾਨਸਿਕ ਵੰਡ ਤੋਂ ਵੀ ਰੋਕਦੀ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤ, ਧਰਮ, ਰੰਗ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਭਾਜਿਤ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਸਮੁੱਖੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤ ਨੂੰ “ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਮ ਦੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ” ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵੰਡਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਸਤ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਬੰਨਦੀ ਹੈ।

“ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰ ਉਪਾਇਆ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥

ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ।

ਕਉਨ ਭਲੇ ਕਉ ਮੰਦੇ॥”³

ਬਾਣੀ ਵਰਗਵੰਡ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ “ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੈ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ” ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸੁਖਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ।

“ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਅਲਹ ਰਾਮ ਕੇ ਪਿੰਡ ਪੁਰਾਨ”⁴

ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਰਾ ਦੇ ਕੇ “ਕੋਈ ਬੋਲੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ” ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਲਖਣ ਸੰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। “ਸਭ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਈ” ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕੋ ਸਾਂਝੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ, ਸੱਜਣ, ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਨਾ ਕੋਈ ਬੈਰੀ ਨਹੀਂ ਬਿਗਾਨਾ

ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ”⁵

ਬਾਣੀ, ਧਰਮ, ਕਰਮ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਣਗੁਣੀ ਬੁੱਧੀਹੀਣੀ ਅਤੇ ਭਟਕੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨੈਤਿਕ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾਚਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਲ ਪਰਵਰਤਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁੰਨ-ਦਾਨ, ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਨਿਰਮਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸੂਤਕ ਰੂਪੀ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ।

“ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕ ਮੰਨਿਐ ਸਭ ਤੈ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ।

ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰ ਕੀੜਾ ਹੋਇ॥

ਜੇਤੇ ਦਾਣੇ ਅੰਨ ਦੇ ਜੀਆ ਬਾਝੁ ਨਾ ਕੋਇ।

ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ।”⁶

ਬਾਣੀ ਸੂਤਕ ਰੂਪੀ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਨਾਲ ਰਾਹੀਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਨੂੰ “ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ” ਵਿਚ ਨਕਾਰਦੀ ਹੈ।

“ਸਭੋ ਸੂਤਕ ਭਰਮ ਹੈ ਦੂਜੇ ਲਗੈ ਜਾਇ

ਜੰਮਣ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਪਾਣੇ ਆਵੈ ਜਾਵੈ”

ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਰਕ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਉਸਦੀ ਦੁਵਿਧਾਗ੍ਰਸਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਵੀਂ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਜਕੜਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਵਲ ਤੋਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਣੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੇਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

“ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ।

ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

ਵਿਦਵਸ ਗਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ।

ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥”⁸

ਹਵਾ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਜਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੀ ਬਾਣੀ ਇਹਨਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ ਅਤੇ ਰਾਖਵੇਂ ਰੱਖਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤਾਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨਿਰੋਗੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਸਕਣ, ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਕਾਰਨ ਉਪਜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਸੋਧ ਦਿੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

“ਇਹ ਮਦਿ ਪੀਤੈ ਨਾਨਕਾ

ਬਹੁਤੇ ਖਟੀਅਹਿ ਬਿਕਾਰ”⁹

ਇਥੇ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਗਾੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀਂ ਉਪਰਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

“ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਮਤਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ

ਬਰਲੁ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਆਈ

ਆਪਣਾ ਪਰਾਇਆ ਨ ਪਛਾਨਈ

ਖਸਮਹੁ ਧਕੇ ਖਾਹਿ॥”¹⁰

ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਪੂਮਾਨ ਕਰਕੇ ਚੇਤਨ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਦੱਬੀ ਕੁਚਲੀ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਭਰੁਣ-ਹੱਤਿਆ ਵਰਗੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖਿਐ,

ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥”¹¹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਲੋਭੀ, ਸਵਾਰਥੀ, ਸਵੈਹਿਤੀ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਲੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਹੱਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਤਰਮਨ ਦਾ ਸੁਧੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚਲੇ ਦਵੰਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਾਤੀ, ਜਮਾਤੀ ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਕੇ ਮਾਨਵੀਂ ਮੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਚੁੱਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ “ਕਰਮੀ ਕਰਮੀ ਹੋਇਅ ਵਿਚਾਰ” ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ, ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ, ਸੋਚ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂਤਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਮਾਨਵਨਿਰਮਿਤ ਖਤਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰੇ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨੈਤਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿਪਣਿਆਂ

1. ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ (ਸੰਪਾ), ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ
2. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 471 (ਰਾਗ ਆਸਾ)
3. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 1349-50 (ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 1139 (ਰਾਗ ਭੈਰਉ)
5. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 1299 (ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ)
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 472 (ਰਾਗ ਆਸਾ)
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 472-73 (ਰਾਗ ਆਸਾ)
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 146 (ਰਾਗ ਮਾਝ)
9. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 553 (ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ)
10. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 554 (ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ)
11. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 473 (ਰਾਗ ਆਸਾ)